

RANGTASVIRDA PLASTIK VA RITMIK AKTUAL HOLATI**Bekimrov Chori Jumayevich***Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti "Mahobatli rangtasvir" kafedrası dotsenti*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada rangtasvir san'atida plastik va ritmik birliklarning zamonaviy ifoda usullari, ularning shakl, mazmun va kompozitsiyadagi o'zaro aloqadorligi tahlil qilinib, san'at asarining ichki dinamizmi va g'oyaviy qatlamiga ta'siri yoritiladi. Plastik shakllarning deformatsiyasi hamda ritmik strukturalarning ekspressiv o'zgarishi orqali tasviriy tilning aktual badiiy imkoniyatlari ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *rangtasvir, plastika, ritm, kompozitsiya, tasviriy san'at, ekspressionizm, zamonaviy san'at, dinamik tuzilma.*

Kirish:

Ma'lumki, zamonaviy rangtasvir san'ati o'zining ifoda vositalari, shaklshunoslik mezonlari va mazmuniy qatlamlari bilan tobora murakkablashib borayotgan bir vaqtda, tasviriy elementlarning muhim komponentlari sifatida "plastik" va "ritmik" birliklarning jiddiy ko'rinishini o'rganish ilmiy-estetik tomondan asosiy ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur tushunchalar nafaqat tasviriy shakllarning tashqi go'zalligini tashkil etadi, balki asar kompozitsiyasining ichki dinamikasi, semantik strukturasining asosiy konstruktiv tamoyillarini belgilovchi omillardandir. Hozirgi vaqtda rangtasvirda kuzatilayotgan stilistik xilma-xillik, ekspressiv izlanishlar va formaning dekonstruksiya jarayonida plastik va ritmik yechimlar yangi kontseptual yondashuvlar yordamida o'zining yangi semantik darajasiga ko'tarilmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Plastika atamasi san'atshunoslikda, ayniqsa rangtasvir va haykaltaroshlikda, shakl va hajmning ifoda imkoniyatlariga ishora qiladi. Rangtasvirda esa bu tushuncha ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi: birinchisi – geometrik va organik shakllar orqali kompozitsion struktura yaratish, ikkinchisi – bu shakllar orqali hissiy holat, dinamik harakat yoki statik osoyishtalikni tasviriy vositalar orqali berish.

Plastik yechimlar ayni bir obrazni vizual idrok etishda, uni ichki ifoda holatlari yordamida tushunishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, Leonardo da Vinchi yoki Rafael singari Uyg'onish davri rassomlari plastikaning garmonik muvozanatini inson tanasining aniq proporsiyalarida ifodalagan bo'lsalar, ekspressionist rassomlar (masalan, Egon Schiele) plastikaning deformatsiyalangan shakllari orqali ichki iztirob, shaxsiy fojiani

ko‘rsatishga intilganlar. Bugungi kunda esa plastik ifodaning konseptual darajasi o‘zgargan bo‘lib, u nafaqat shaklning go‘zalligini, balki tasviriy tafakkurning g‘oyaviy qatlamini ham anglatadi. Zamonaviy san’atda plastika ko‘pincha shaklni buzish, fragmentlashtirish yoki abstraktlashtirish orqali amalga oshiriladi. Bu esa o‘z navbatida rassom tafakkurining falsafiy va muloqotga oid qirralarini ochib beradi.

Zamonaviy tasviriy san’atda plastikaning yangi talqini, ayniqsa, rassom Dianna Molzan ijodida yaqqol namoyon bo‘ladi; u an’anaviy pikturalarni dekonstruksiya qilib, ularni uch o‘lchamli ob’ektlarga aylantiradi, bu orqali plastik shakl va kompozitsiya chegaralarini kengaytiradi. Molzanning asarlari, xususan, impressionizm va minimalizm uslublarini uyg‘unlashtirib, tasviriy yuzani skulpturaviy shaklga aylantiradi, bu esa plastik ifodaning yangi darajasini ko‘rsatadi. Bu yondashuv, shakl va materialning o‘zaro munosabatini qayta ko‘rib chiqib, tasviriy san’atda plastikaning zamonaviy talqinini belgilaydi.

Natijalar:

Ritm tasviriy san’atda faqatgina takrorlanuvchi shakllar yoki oraliqlar tizimi emas, balki vizual harakat va kompozitsion muvozanatni tashkil etuvchi element sifatida qaraladi. U xuddi musiqa san’atidagi kabi hissiy kuchlanish va bo‘shashish, vizual to‘lqin va o‘qlar tizimini yaratadi. Ritmik strukturani ikki asosiy yo‘nalishda tahlil qilish mumkin: 1) formal ritm – geometrik yoki natural shakllarning muntazam takrorlanishi; 2) ekspressiv ritm – shakllar o‘rtasidagi dinamik aloqadorlik, muvozanatdagi o‘zgaruvchanlik, bu esa asar ichida dramatik ifoda vositasi sifatida xizmat qiladi.

Выразительные средства композиции.

Rangtasvir asari ritmi bu nafaqat o‘xshash, balki bir-biriga o‘xshamagan, uzoq joylashgan tizimlar ketma-ketligidir. U takrorlanuvchi chiziqlar, rang dog‘lari, nur, soya va

boshqalar ko‘rinishida uchraydi. Mazkur omillardan biri yetakchi rolni egallab, asardagi ritmiylikni o‘zi yordamida belgilab beradi. Teng elementlar ketma-ketligi ko‘rinishdagi ritm teng masofalar asosida belgilanadi va u odatda metr deb yuritiladi. Kompozitsiyada ritm va metr uyushganligini ko‘p marotaba uchratish mumkin. Shuningdek rang ham ritm hosil qiluvchi omil sifatida nazarga olinadi. Sababi chiziqlar ritmdan tashqari ko‘rinishda bo‘lganda matoda-rang taqsimlovchi ma‘lum rang-tus qonuniyatlari mavjud bo‘ladi. Ritmlar chiziqli, rang dog‘lari, plastik massa kabi bir necha turlarga ajraladi.

San‘atda ritmning uzilishi, ritmik bo‘rttirish, notekis ritm, matematik darajada bo‘lmagan aniqsizliklar jonlilik, turli xillikni berib, kerakli yechim topilmalariga olib keladi. Tasviriy san‘at asarlarida va musiqada ritm faolligini parchalanish yoki yumshoq, bosiq va sokin ohanglarda sezish va ajratish mumkin. Ritm bu ba‘zi elementlarning ketma-ketligi va ma‘lum darajadagi bosqichlaridir. Rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik va amaliy san‘atda ritm kompozitsiya fikrlarini ifodalashda faol ishtirok etadi, va tasvir qurilmasida qatnashibgina qolmasdan, balki unga ma‘no va jozibadorlik baxsh etadi.

Bugungi rangtasvirda ritm ko‘pincha aksil-ritmik usullarda ishlatiladi: ya‘ni tasviriy sirtini qasddan dissonansli, disbalansli holatda tashkil etish orqali tomoshabinda muayyan hissiy reaksiya uyg‘otish ko‘zda tutiladi. Bu holat ayniqsa, abstrakt ekspressionizm, tachizm, yoki kontseptual san‘at asarlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Shu o‘rinda aytish lozimki, ritmik struktura nafaqat shakl orqali, balki ranglarning kontrasti, faktura va tekstura orqali ham tashkil etiladi.

Ritmning zamonaviy san‘atdagi roli, ayniqsa, rassom Sarah Sze ijodida ko‘zga tashlanadi; u oddiy kundalik ob‘ektlar orqali murakkab, ko‘p qatlamli kompozitsiyalar yaratib, vizual ritm va harakatni ifodalaydi. Sze ning asarlari, masalan, ip, qalam, sim kabi materiallardan foydalanib, tasviriy yuzada dinamik ritmik strukturalar hosil qiladi, bu esa tomoshabinni asar bilan faol muloqotga chorlaydi. Ushbu yondashuv, ritmning nafaqat vizual, balki hissiy va semantik jihatdan ham muhimligini ko‘rsatadi, bu esa zamonaviy rangtasvirda ritmning aktual holatini belgilaydi.

Muhokama:

Rangtasvirda plastik va ritmik elementlar har doim bir-birini to‘ldiruvchi sifatida mavjud bo‘lib kelgan. Bu ikki tushunchaning o‘zaro bog‘liqligi asar kompozitsiyasining butunligiga xizmat qiladi. Masalan, impresionistlar plastikaning yengil, g‘amgin shakllari bilan ritmik nur va rang tuslarining o‘zgarishini uyg‘unlashtira olganlar. Shu yordamida ular nafaqat tashqi manzarani, balki vaqt va kayfiyatni tasviriy til bilan ifodalashga muvaffaq bo‘lganlar. Postmodernistik san‘atda esa bu birlik o‘zining izchil strukturasini yo‘qotgan bo‘lib, plastik va ritmik elementlar ko‘pincha mustaqil, hatto zid ko‘rinishda foydalaniladi.

Bu san’atning muhokamali mazmunini, ya’ni ko‘p qatlamli, ko‘p g‘oyali bo‘lishini ifodalaydi.

O‘zbekiston rassomchiligida ham plastik va ritmik yondashuvlar tarixiy va milliy an’analarga asoslangan holda, zamonaviy yo‘nalishlar bilan sintez holatida rivojlanmoqda. 20-asr oxiri va 21-asr boshlarida yetuk rassomlar – Raxim Ahmedov, Javlon Umarbekov, Anvar Mirsoatov kabi san’atkorlar plastik obrazlar yordamida milliy ruh, tarixiy xotira, shaxsiy izlanishlarni kompozitsion va rang-tus asosida ifoda etganlar. Zamonaviy yosh rassomlar esa an’anaviy shakllarni dekonstruksiya qilish, plastikaning o‘yinbaxsh, ijtimoiy yoki kontseptual jihatlarini tadqiq qilish yordamida yangi ritmik strukturalar yaratmoqdalar. Bu o‘zgarishlar rangtasvirda nafaqat estetik, balki ijtimoiy, madaniy va g‘oyaviy o‘zgarishlarning ham ko‘zgusi sifatida qaralishi mumkin.

Xulosa:

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, plastik va ritmik birliklar rangtasvirda faqat kompozitsion yechimning komponentlari emas, balki san’at asarining ichki dinamikasi, mazmuniy sathining ham faol shakllanuvchisidir. Ular hozirgi kunda nafaqat vizual go‘zallik, balki axborot, hissiyot, madaniy tafakkur va zamonaviylikning ko‘zgusi sifatida e’tirof qilinadi. Zamonaviy san’atning murakkab kontekstida bu tushunchalarning aktual holati ularning yirik muammolar, ijtimoiy haqiqat va shaxsiy ekspressiyani qanday ko‘rsatish qobiliyatida paydo bo‘lmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimova, M. Rangtasvir asoslari. Toshkent: O‘zbekiston san’at akademiyasi nashriyoti. 2019.
2. Yusupov, U.Q. “Zamonaviy O‘zbekiston rangtasvirida forma va mazmun uyg‘unligi”. Tasviriy san’at va dizayn, 2022.
3. Xolmatov, A. Kompozitsiya va tasviriy ifoda vositalari. Toshkent: “Ilm ziyo” nashriyoti. 2020.
4. Mirsoatov, A. O‘zbek rangtasviri taraqqiyoti: XX asr va zamonaviy bosqich. Toshkent: O‘zbekiston Badiiy akademiyasi. 2015.
5. Bekmurodov, S. “Rangtasvirda kompozitsion g‘oya va shakl uyg‘unligi”. Ijodiy ta’lim jurnali. 2021.
6. Axmedov, R. O‘zbekiston rangtasviri. Zamonaviy talqin. Toshkent: San’at. 2007.